

Minijturni gradski parkovi i njihova funkcionalnost

Nebojša Anastasijević, Vesna Vratuša

*Odsek za pejzažnu arhitekturu i hortikulturu, Šumarski fakultet, Univerzitet u Beogradu
anastas1@eunet.y*

Abstract:

Anastasijević, N., Vratuša, V.: Miniature urban parks and their functionality. Proceeding of the 8th Symposium of flora of Southeastern Serbia and Neighbouring Regions, Nis, 2005.

Limited urban open space narrows down the possibility of establishing new large green spaces. However, miniature parks, especially in times of grave economic difficulties, may satisfactorily fulfill numerous urban greenscape functions. Low cost, simple maintenance and renewal, possibility of enhancing neglected urban spaces into humanly acceptable urban features, make miniature parks acceptable transitional solution. Researched Belgrade area shows high potential for establishment of miniature green spaces, and with adequate ornamental species choice, studiously determined establishing and maintenance technology, together with vigilant management on the whole, it is possible to improve urban environment in efficacious and agreeable way.

Key words: miniature urban parks, potentials, urban space enhancement

Uvod

Sve je očiglednija skučenost i prenatrpanost centralnih delova urbanog habitata u savremenom svetu. Visoke zgrade i intenzivan saobraćaj, neprestana potreba za sve većim prostorima za parkiranje ili trgovačke aktivnosti, gotovo da sasvim isključuju mogućnost da se unutar gradskog središta planira veća slobodna površina koja bi kao gradski park mogla da funkcioniše u pravcu revitalizacije i sanacije zagađenih i dehumanizovanih gradskih površina. U najvećem broju savremenih urbanih područja sasvim je smanjen izgled ne samo za nastanak novih nego i za egzistenciju ili čak i za održanje postojećih velikih zelenih površina u stanju prihvatljive funkcionalnosti (Anastasijević, Vratuša, 1996). S druge strane, uobičajenom gradskom habitatu savremenog sveta, naročito u gradskom centru, velike zelene zone nije danas ni moguće izgraditi bez vrlo velikih izmena u osnovnom izgledu i karakteru određenog urbanog područja,

bez drastičnog razaranja postojeće istorijsko-kulturne osnove u kojoj grad egzistira (Anastasijević, Vratuša, 1997). Najzad, i specifični zahtevi u okviru mera negovanja, koji su danas vrlo složeni i povezani sa upotrebom različitih hemijskih sredstava u borbi sa biljnim bolestima i štetočinama, nekad više nego sama izgradnja predstavljaju jedan od razloga što su velike urbane zelene površine u današnjem vremenu relativno skupe i malo privlačne urbanistima (Vratuša, Anastasijević, 1998 a). Sve to sugeriše ozbiljno razmatranje sistematske izgradnje minijturnih urbanih zelenih površina, koje posebno u vremenu ekonomskih teškoća, mogu na zadovoljavajući način da ispunjavaju mnoge osnovne funkcije gradskog zelenila, uspostavljajući vizuelno-ekološke uslove za konformniji urbani život. Inače, vrlo su redukovani prosečni troškovi u izgradnji urbanog zelenila koji su neophodni da bi ovakve zelene površine (često nazivane "džepni parkovi") mogle da budu izgrađene i funkcionalne, mnogo je jednostavnije izvođenje mera negovanja i permanentne obnove

(rekonsaturukcije), a istovremeno je neumanjena funkcija vizuelnog oplemenjivanja lokalnog gradskog ambijenta, jednaka ako ne i veća od one koju u urbanom prostoru obavljaju velike zelene površine (Vratuša, Anastasijević, 1998b), uz istovremeno vrlo značajni učinak u pretvaranju malih zapuštenih prostora između blokova zgrada u lepe zelene površine, čine i sasvim male gradske parkove dragocenim oblikom urbanog ozelenjavanja (Vratuša, Anastasijević, 1998c). Pomoću njih i pojedini privremeno slobodni prostori u gradskom jezgri mogu relativno jeftino i vrlo humano da se urede do utvrđivanja njihove konačne namene. Sve to čini minijaturne zelene površine s jedne strane trajnim, a s druge prelaznim rešenjem kad je o ozelenjavanju gradova reč. Međutim, sve dok ekonomske mogućnosti konkretne urbane zajednice ne budu dozvolile da se čitav grad ozeleni na optimalan način, kao i u svim onim slučajevima u kojima su urbanističke okolnosti takve da se ozelenjavanju u širem smislu ne može pristupiti, dobro smišljeni i profesionalno izgrađeni džepni parkovi mogli bi da ispunjavaju većinu uobičajenih funkcija gradskog zelenila.

Materijal i metod

Istraživani centralni deo Beograda koji je u ovom radu bio područje na kojem su ispitivane prostorne i tehničke mogućnosti pojedinih lokaliteta da se formira jedna svojevrсна mreža malih zelenih površina javnog karaktera, odnosi se na središnji deo grada, oivičen najvećim mostovima (Gazela i Pančevački most) i ulicama koje se nastavljaju na njih, presecajući se u jednoj tački na graničnoj liniji koja definiše užu centar grada, odvajajući ga od periferije. U tom prostoru, u kojem već postoji mnoštvo minijaturnih zelenih površina ili njihovih začetaka i još veći broj zapuštenih teritorija velikih često samo nekoliko desetina kvadratnih metara, analizirane su osnovne karakteristike postojećih individua drveća i žbunja koje bi mogle činiti osnov zelenog fonda budućih minijaturnih parkova. Izvršen je i pregled postojećeg dendromaterijala u neposrednoj okolini, a proučene su i vizuelne mogućnosti za ispunjavanje dekorativnih funkcija takvog oblika javnog gradskog zelenila. Svaka konstatovana slobodna površina koja je zadovoljavala biološke kriterijume (na kojoj su već sa određenim uspehom rasle drvenaste individue) ili estetske kriterijume (povoljan položaj u odnosu na ulicu, zgrade i ulične instalacije) uključena je u grupu potencijalnih lokacija za minijaturne parkove, dok su one koje nisu zadovoljile jedan od ovih kriterijuma odbačene.

Na osnovu tako sprovedenog pregleda i analize slobodnih teritorija stekao se uvid u stvarne raspoložive slobodne površine za stvaranje minijaturnih parkova u Beogradu, a označeno područje Beograda sagledano je sa gledišta potencijala za izgradnju ovih malih zelenih površina visoke funkcionalnosti. Tokom rada osim analize budućeg izbora ukrasnih biljnih vrsta, razmotreno je i pitanje studioznog utvrđivanja tehnologije sadnje i negovanja biljaka u minijaturnim parkovima, koja je kod ovakvih zelenih površina vrlo specifična.

Rezultati i diskusija

Istraženo područje Beograda, veličine oko 10 km², relativno je siromašno u javnim zelenim površinama i pored činjenice da se unutar ove zone nalazi najveći gradski park (Kalemegdan) i nekoliko gradskih parkova najvećeg značaja za Beograd (Tašmajdan, Pionirski park, Terazijski park, Akademski park, Manjež, Karađorđev park, itd.). Tokom 2004. godine na istraženju površini konstatovano je ukupno 346 mikrolokaliteta na kojima ima dovoljno prostora za stvaranje minijaturnih parkova. Međutim, na velikom broju ovih površina sadnja nije moguća ili nije prihvatljiva zbog slabe vizuelne ili slabe opšte funkcionalnosti budućeg zelenila. Broj lokacija na kojima bi tokom narednih godina ili decenija mogle biti podignute minijaturne javne zelene površine iznosi 217, a među njima na 152 već postoji biljni materijal koji bi u manjoj ili većoj meri mogao da bude uklopljen u buduće organizovano zelenilo. Najveći broj ovih lokacija ima površinu znatno manju od 1 ha, a veliki broj među njima manji je od 500 m². Većinom su to prostori između zgrada, zatim područja na kojima se očekuje izgradnja tokom narednog perioda, odnosno dvorišne zone koje su prosecanjem ulica ili realizovanim detaljnim urbanističkim planovima tokom poslednjih decenija postale od unutrašnjih, spoljašnje otvorene zone uz ulicu. Potencijali navedenih zona što se tiče ozelenjavanja i njihovog pretvaranja u minijaturne parkove su ogromni.

U pomenutom području postoji veoma mnogo slobodnih ili privremeno slobodnih površina na kojima se već nalaze samonikle biljke iz grupe drveća i žbunja (najčešće se može konstatovati kiselo drvo), a prisutno je i mnoštvo korovskih vrsta zeljastih biljaka. U bolje održavanim prostorima (nekadašnja dvorišta) mogu se naći i vredna stabla veće starosti, uglavnom iz grupe autohtonih biljaka. Kako je često reč o prostorima koji su nekada bili pod zgradama, zatim o dvorišnim teritorijama, o zapuštenim uskim

prolazima između zgrada (unutar građevinskih linija), mnogi među njima koriste se spontano i neorganizovano kao parkinzi, za odlaganje različitog otpadnog materijala iz domaćinstava ili trgovine, ili kao privremena skladišta robe namenjene prodaji u obližnjim trgovinskim radnjama ili ugostiteljskim montažnim objektima. Povremeno neki među ovim prostorima prerastaju u zone za igru dece, a na nekim ulici okrenutim teritorijama mogu se naći i samoinicijativno posađene biljke koje su doneli stanari ili trgovci, sa očiglednom namerom da ulepšaju ili bar kolikotoliko oplemene ružne i zapuštene uglove u neposrednoj okolini objekta ili stana.

U dvorišnim ili nekad dvorišnim prostorima na mnogim mestima unutar centralnog dela Beograda konstatovan je vizuelno i biološki prilično vredan drvenasti materijal, sastavljen od starijih stabala voća (trešnja, višnja, breskva, kajsija, orah, dud, jabuka, dunja, šljiva, itd.), zatim dendromaterijal sastavljen od ukrasnog drveća lišćarskog i četinarskog asortimana vrlo sličnog onome u javnim parkovima grada (srebrna smrča, dugoičičava jela, pačempres, lipe, jasenovi, itd.), kao i uobičajene vrste žbunastog ukrasnog rastinja, koje je u većini slučajeva u prihvatljivom stanju sa gledišta kondicije i opštih estetskih vrednosti.

Praktično u svakoj ulici istraženog područja grada nalazi se bar jedna ili dve ovakve zone, dok mnoštvo ulica sadrži sa obe strane mnogo više ovakvih minijaturnih zona koje su ili već delimično ozelenjene ili se brzo i lako mogu ozeleneti, a u svakom slučaju imaju veoma visok potencijal u eventualnom budućem ozelenjavanju. Posebno su takve površine česte u pretežno stambenim ulicama Savskog Venca, Palilule i Vračara, ali ih mestimično ima u većem broju i na teritoriji opštine Stari grad. Često se na rastojanju od samo sto metara mogu konstatovati tri ili četiri ovakve minijaturne površine koje bu vrlo jednostavno mogle postati minijaturni javni parkovi.

Većina među navedenim površinama nije prekrivena asfaltom i betonom (preko 61 %) a mnoge su samo delimično zastrte pločama, kockom ili opekam. Gotovo svako stablo na njima koje je dostiglo doba zrelosti nalazi se po pravilu sa gledišta najčešćih korisnika u prostorno najpovoljnijem položaju u odnosu na prostor (uz ivicu površine), i to tako da omogućuje nesmetanu igru dece, prvenstveno igre loptom (košarka, odbojka, fudbal i dečje igre). To je sugerisalo zaključak (koji potvrđuju stariji stanari) da su ostala stabla, koja su se eventualno nalazila u središnjem delu površine i ometala igru, uklonjena planski ili su propala usled preteranog izlaganja takvih individua nepovoljnim direktnim uticajima čoveka.

Osim u ulicama gde je građevinska linija sasvim zauzeta zgradama, gotovo svaka istražena ulica ne samo na kolovozu i trotoaru, nego i na svim delimično ili privremeno otvorenim površinama potpuno je "zastarta" parkiranim automobilima, tzv. mirujućim saobraćajem, koji ne ometa i normalno kretanje pešaka i sigurno odvijanje motornog saobraćaja. Treba znati da je uzrok ovome leži u hroničnom nedostatku parking prostora, ali treba imati na umu da je broj parkiranih automobila na površinama koje su potencijalne minijaturne površine sa gledišta ovog istraživanja toliko mali, da praktično ne zadovoljava ni deo stvarnih potreba, zbog čega i pored veoma ružnog izgleda korišćenje ovih malih površina kao divljih parkinga samo neznatno utiče na ublažavanje teškoća parkiranja u celini. Uostalom, potpuno je jasno da tri ili četiri parkirana automobila nikako ne mogu biti razlog što se sama površina ne koristi za drugačiju namenu, daleko važniju i daleko veće opšte koristi. Ovakav zaključak je još značajniji kad se ima u vidu da su vlasnici automobila do mesta za ostavljanje svojih vozila došli uvek slučajno (po pravilu vlasnici vrebaju trenutak u kojem će neko pomeriti svoje vozilo i tada zaposedaju nekoliko kvadratnih metara, iako na to nemaju, kao ni prethodnik nikakva stvarna prava). Posebno je, međutim, nepovoljno to što su mnogi vlasnici uklonili žbunove i manje drveće da bi za automobil načinili dovoljno mesta. Takvi primeri nisu retki u istraženom području.

Dok je u nedavnoj prošlosti skup stanara većih zgrada imao izvesna prava prvenstva nad upotrebom dvorišnih i okoružujućih teritorija objekta (društveno vlasništvo, nedefinisan vlasnik, itd.), dotle danas teritorija oko takvih stambenih objekata sasvim sigurno ne može biti isključiva svojina pojedinaca, jer je oni u 99 % slučajeva nisu ni platili, niti o njoj vode stvarnu brigu. Zato je mogućnost da se ovakve površine podvedu pod javno korišćenje sasvim realna i o njoj bi trebalo postići opšti konsenzus. To bi, ako se isključe vlasnici nekih vozila, bilo od najvećeg interesa pre svega za stanare u okolini. Moguć je, stoga, sasvim nedvosmislen zaključak da ovakve površine treba što pre pretvoriti u organizovane zelene površine, tzv. minijaturne ("džepne") gradske parkove.

Najčešće vrste u grupi drvenastog biljnog materijala na istraženim slobodnim površinama, pored već pomenutog drvenastog voća, bile su one koje se mogu označiti kao ukrasne ("hortikulture") drvenaste vrste, odnosno ukrasno drveće. To su, prema stepenu zastupljenosti, lipe (autohtone vrste, kao i uobičajeni hibridi), javorolisni platan, mleč, javor, poljski jasen, topole (bela i crna topola,

jablan i brojni klonovi uobičajeni u pošumljavanju poslednjih decenija u Srbiji), kao i alohtone vrste drveća omiljene u javnom zelenilu - sofora, liriodendron i ginko. Među četinarskim drvećem najbrojniji su srebrna smrča, dugoičičava jela, beli bor, tisa, duglazija i atlaski kedar, ali treba istaći da četinara uopšte ima znatno ređe, dok se među ulrasnim žbunjem najčešće konstatuju forzicija, pjasmin, jasmin, suručice i mahonija. Vrlo su česte i uobičajene beogradske povijuše, bršljan i partenocisusi. Navedeni dendromaterijal nesporno pokazuje da je asortiman istraženih malih zelenih površina sasvim usklađen sa asortimanom javnih parkova u Beogradu, odnosno da je spontano ili poluspontano uređivanje dvorišta i slobodnih prostora koje su izvodili stanari bilo zasnovano na osmatranju aktivnosti profesionalaca pejzažista, koji su stvarali nove i održivali postojeće gradske parkove i blokovsko zelenilo u proteklih pedesetak godina.

Sanitarno higijenske vrednosti ovih površina istražene su na nekoliko tačaka u gradu (jedna u opštini Stari grad, dve u opštini Palilula i dve u opštini Vračar) merenjem dnevnih temperatura i relativne vlažnosti vazduha, kao i osmatranjem neposrednih uticaja krošnji postojećih biljaka u pogledu redukovanja brzine vetra. Tokom 2004. godine konstatovano je da je prosečna vrednost redukovanja letnje temperature vazduha iznosila (na osnovu šest grupa merenja sa pet odabranih lokacija) 9,6 %, da je uvećanje relativne vlage u vazduhu prosečno iznosilo 17,4 %, odnosno da je redukovanje brzine (snage) vetra iznosilo prosečno 31,5 %. Ove vrednosti dokazuju impresivnu sanitarno-ekološku vrednost minijturnih zelenih površina i u lokalnom smislu, i u odnosu na grad kao celinu. Iako veoma malene i gotovo neprimetne, ove zone imaju očigledno veoma veliki ekološki značaj i to stalno treba imati na umu.

Estetske i dekorativne vrednosti minijturnih istraženih slobodnih površina i potencijalnih parkova, odnosno vrednovanje estetsko-dekorativnih svojstava onih površina među njima na kojima već postoje manje ili više organizovani biljni elementi, pokazuju da je i trenutna i potencijalna vrednost svih takvih površina kad na njima rastu (ili budu rasle) biljke ogromna. U skali sa tri vrednosna nivoa o dekorativnosti površine kao celine (izvršna, osrednja, mala), koje su svojevrsna aritmetička sredina svih estetskih ocena dodeljenih drvenastim biljkama koje rastu na određenom prostoru sa jedne strane i odnosa mase, kolorita i forme biljaka prema građevinskim objektima sa druge, 135 površina dobilo je najvišu ocenu, 11 ocenu "osrednja" i 6 ocenu "mala". To nesumnjivo govori u prilog velikom potencijalu

ulepšavanja okoline koju sve biljke imaju, posebno kad su stavljene u ovakav prostorni kontekst. Posebno je važno pomenuti da je visoke ocene uvek dobila forma pojedinačnih velikih i starih stabala, nezavisno od vrste drveća, procenjavana i vrednovana u neposrednom okruženju starih ili oronulih fasada (maskirajuća funkcija) kao i uz sive i ružne betonske fasade mnogih novijih stambenih objekata socrealistički uniformnih ili prepunih lažnog sjaja.

Rezultati istraživanja kondicije drvenastog biljnog materijala pokazuju da postoji visok stepen uticaja uglavnom pogrešnog negovanja individua na stepen njihove umanjene vitalnosti. Mnoge biljke "zalivene" su betonom ili šljakom, otpacima i uljem, ponekad gotovo do samog korenovog vrata okružene nepropusnim materijalom, što za drveće po pravilu predstavlja vrlo ozbiljan faktor opadanja vitalnosti. Surovo i katkad sasvim pogrešno orezivanje drugi je po značaju uzrok slabe kondicije nekih drvenastih biljaka, dok je treći zapuštanje bolesti ili napada štetočina, odnosno izostanak tretiranja zaraze ili povreda na pravi način. uopšteno posmatrano, konstatovan je opšti izostanak bilo kakve brige za teško oštećene individue, odnosno nesposobnost da se najugroženijim biljkama pruži bilo kakva pomoć. Eventualna briga stanara rezervisana je za mlade i zdrave individue.

Istražena teritorija sugerise potrebu da se buduća sadnja u minijturnim zelenim površinama izvede tako da efikasna zaštita pojedinačnih stabala bude unapred obezbeđena. Da bi se ovo postiglo, potrebno je uvažavanje pravila pri ozelenjavanju urbanog habitata, tj. relativno jednostavno poštovanje osnovnih tehnoloških pravila sadnje drvenastog sadnog materijala u posebnim okolnostima, koje bi trebalo slediti šušinski, a to znači i u organizacionom, a ne samo u profesionalnom smislu. To je, pored rezultata istraživanja još jedan, dodatni razlog što se nadležnim gradskim organima predlaže preuzimanje brige o ovakvim površinama. Postojeće stručne organizacije, sasvim bi uspešno mogle da sprovedu sve tehnološko-inženjerske postupke, od njihovog definisanja, do sprovođenja. Isto važi i za primenu stručnih i profesionalnih merila kod izbora vrsta, nabavke sadnog materijala i, iznad svega, tokom perioda korišćenja, odnosno negovanja budućih džepnih parkova na ovim i drugim lokacijama.

Zaključci

Izloženo istraživanje omogućilo je donošenje nekoliko zaključaka.

Potencijali slobodnih površina unutar središnjeg područja Beograda na kojima se mogu formirati male zelene površine, tzv. minijturni ili džepni parkovi veoma su veliki. Na preko 200 rekognosciranih površina, među kojima tri četvrtine već raspolaže izvesnim oblicima zelenila, nalaze se prostorni potencijali visokog estetskog i ekološkog karaktera, vrlo značajni za sanaciju stanja neposrednog okruženja ovih strukturnih elemenata urbanog habitata Beograda.

Uobičajen drvenasti materijal na površinama koje su istražene daleko je funkcionalniji kao sadržaj prostora nego bilo koji drugi oblik korišćenja ovih slobodnih zona, posebno ako se upoređuje sa sada najčešćim oblikom korišćenja - u svrhe parkiranja. Čak i kad nisu u najboljem zdravstvenom i estetskom statusu, ukrasne i druge konstatovane drvenaste biljke deluju kao značajan oplemenjivač prostora i potvrđuju opravdanost preporuke da se sve raspoložive takve površine što pre pretvore u minijturno gradsko zelenilo, koje se određenim merama zakonske regulative mora negovati na jedinstvenom nivou, kroz državnu brigu, odnosno preko preduzeća koja brinu o javnom zelenilu grada.

Na ovaj način, skup različitih kategorija javnog zelenila Beograda, tzv. sistem zelenih gradskih površina, bio bi obogaćen novim kvalitetom, a opšte koristi od javnog zelenila bile bi znatno uvećane na gradskom nivou. Isto tako, i ostali gradovi Srbije, mogli bi po istovetnom modelu da unaprede svoje zelene površine, što je sasvim osnovano pretpostaviti, pored ostalog i zato što je i stanje u njima, kad je o iznesenom problemu reč, u velikoj meri slično stanju u glavnom gradu naše države.

Literatura

Anastasijević, N., Vratuša, V. (1996): Uspostavljanje novih zelenih površina u centru Beograda: strateški pravac razvoja grada ka ekološki prihvatljivoj sutrašnjici. Zbornik recenziranih radova naučno-stručnog skupa METODOLOŠKI PRISTUP GUP-u: U susret GUP-u 2020, Društvo urbanista Beograda, Beograd, 190-197

Anastasijević N., Vratuša V. (1997): Gradske zelene površine – ekološki najvrednije zone grada i njihovo unapređivanje. Zbornik radova V naučno-stručnog skupa "Naša ekološka istina", Donji Milanovac, 8-12 jun 1997, 263-266

Vratuša, V., Anastasijević, N. (1998a): Mogućnosti gajenja ukrasnog drveća u specifičnim uslovima urbane sredine, Zbornik radova Ekološka istina, Negotin, 221-225.

Vratuša, V., Anastasijević, N. (1998 b): The role of urban greenscape in Belgrade, Yugoslavia. *Proceedings of AISF-EFI International Conference on Forest Management in Designated Conservation and Recreation areas.* University of Padua Press, Florence, Italy. 461-473

Vratuša, V., Anastasijević, N. (1988 c): Funkcije blokovskog zelenila Beograda. Zbornik radova drugog naučnog skupa Unapređenje stanovanja 98. Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, 69-74

Summary

Miniature urban parks and their functionality Anastasijević, N., Vratuša, V.

*Department for Landscape Architecture and Horticulture, Faculty of Forestry, University of Belgrade
anastasI@eunet.yu*

Miniature urban parks as an important form of Belgrade greenscaping may be established on small open spaces between residential or administrative buildings in the centre of the city, on total of 217 locations. About 75 % of these locations already possess some green elements, and organized greenscaping is possible on all of them. Due to very significant functions of these small green spaces, it is recommended that their establishment and maintenance be placed under the governmental wing. Actual work should be carried out by public services, thus providing uniform management and optimal benefit of so enlarged green fund.